

УДК 336.27:338.431(477)

*М.Я. ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор економічних наук,
професор, академік НААН,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач відділення фінансів, обліку та інвестицій
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»*

Кредитний фактор сталого розвитку аграрного сектору України

Постановка проблеми. З переходом до ринкових відносин сільськогосподарського виробництва відбулася заміна прямого бюджетного фінансування на систему переважного самофінансування. Водночас це зумовило розширення використання кредиту і його впливу на економічні процеси. Але незважаючи на те, що процентні ставки залежать від загальної кон'юнктури ринку, не можна применшувати роль пільгового кредитування з участю держави під спеціальні інвестиційні програми, в тому числі підтримку нових форм господарювання. Останнє стосується аграрного сектору економіки, де відбулися кардинальні зміни як за формами господарювання, так і формами економічних відносин, в основу яких покладена приватна власність, у тому числі й на землю. Саме ці зміни найсуттєвіше вплинули на фінансові відносини та особливо на забезпеченість сільськогосподарських виробників кредитними ресурсами.

Практика показала, що особливо це важливо у період становлення ринкових відносин, коли ще не діють повною мірою ринкові механізми. Тому в таких умовах вагомим

значення набуває адаптація фінансово-кредитних механізмів до специфіки галузі.

Питання удосконалення фінансово-кредитних відносин з аграрним сектором досліджуються багатьма економістами. Але вирішення питання в цілому як окремої проблеми з урахуванням специфіки галузі й зарубіжного досвіду висвітлюється недостатньо. Дослідження зазначених питань тісно пов'язано із врахуванням зміни власності та форм господарювання, оскільки в нових умовах у сільському господарстві створені нові організаційні форми господарювання, які потребують відповідного методологічного і методичного обґрунтування нових форм кредитних відносин у новому економічному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як правило, зміст «кредитного забезпечення» пов'язується з наданням банками кредитів. Проте в ринкових умовах зміст цієї категорії розширюється. Адже крім банків кредиторами виступають також небанківські підприємницькі структури. З іншого боку, «кредитне забезпечення» не рівнозначне кредитуванню.

Кредитні відносини у сільському господарстві особливо інтенсивно досліджува-

© М.Я. Дем'яненко, 2014

лись у період реформування аграрного сектору, змін форм господарювання та власності. Суттєвий внесок у дослідження кредитних відносин у цей період зробили: В.М. Алексійчук [1,2], В.Я. Амбросов [3], О.Є. Гудзь [5,6], Д.С. Олійник [9], К.С. Пиріг [10], П.А. Стецюк [14], Р.Н. Черний [15], Н.Л. Серова [17], Р.А. Слав'юк [18] і зарубіжні вчені [13, 15-16, 19-21].

Кредитне забезпечення окремі економісти розглядають як систему фінансових відносин, яка включає заходи щодо здійснення безпосередніх відносин банківських та позабанківських кредиторів із позичальниками з приводу організованих і неорганізованих форм одержання кредитів та їх повернення. Як система кредитне забезпечення включає не тільки цю специфічну групу відносин, але й відповідні інструктурні та інституційні ланки [2].

Уточнені теоретичні положення покладені в основу концепції розвитку кредитного забезпечення аграрного сектору, основні складові якої: *банківське кредитування* – має розвиватися запровадженням механізмів стимулювання надання середньо- та довгострокових кредитів комерційними банками й іншими фінансовими структурами сільськогосподарським підприємствам і введенням диференційованих процентних ставок за кредитами з використанням можливості бюджету [4];

позабанківське кредитування – слід розширювати комерційне кредитування, стимулювання розвитку реалізації сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами; запровадження тендерної форми обслуговування бюджетних кредитів, розробка механізмів мікрокредитування;

запровадження іпотечного кредитування під заставу землі: розвиток кредитної інфраструктури – формування Аграрного банку та фінансово-промислових груп за участю комерційних банків [5];

механізми гарантування повернення кредитів – передбачає організацію державної реєстрації нерухомості, розвиток оціночної й страхової діяльності, застави майна та особливо земельних ділянок, функціонування гарантійних фінансово-кредитних установ [11].

Мета статті – опрацювання ефективної системи кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників у ринкових умовах.

Виклад основних результатів дослідження. Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки негативно позначилися на сільському господарстві, насамперед із фінансових позицій, оскільки запропонована система кредитування аграрного сектору не змогла на належному рівні забезпечити сільськогосподарських виробників кредитними ресурсами.

Сталося так із об'єктивних і суб'єктивних причин. Серед об'єктивних причин, насамперед, та, що у сільському господарстві мають справу з *біологічними активами*, що вимагає при формуванні системи кредитних відносин із сільськогосподарськими виробниками врахування ряду *специфічних умов*.

Перше – кредити мають надходити у певні, обумовлені технологією виробництва, терміни. Запізнення надходження фінансових ресурсів у процес виробництва в такому випадку практично не компенсується наступним фінансуванням, оскільки у сільськогосподарському виробництві технологічний процес здебільшого не можна ні прискорити, ні уповільнити. Саме тому фінансові ресурси мають надходити у визначені технологією строки.

Друге – кредитні кошти залучаються у виробничий процес на тривалий період, який може вимірюватися роками. Відволікання на такий період з обороту фінансових ресурсів *підвищує кредитосмність галузі*.

Третє – неритмічність процесу виробництва, а отже, й неритмічність потреби у кредитних ресурсах.

Четверте – оскільки об'єктом виробництва в сільському господарстві є біологічні об'єкти, які контактують із навколишнім середовищем упродовж тривалого часу, підвищується ризиковість господарювання, а отже, можливість втрат. Це вимагає додаткових витрат на страховий захист у процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

Зазначене, а також великі обсяги незавершеного виробництва, специфічність застави (майбутній урожай, худоба тощо), сезонний розрив між надходженням коштів та їхнім витрачанням, уповільнений обсяг обіго-

вих засобів, значний вплив інфляційних процесів через тривалість виробничого циклу; наявність великих обсягів орендованих активів (землі), відсутність гарантії збуту продукції та малий період її реалізації, а також підвищена ризикованість одержання стабільних позитивних фінансових результатів від господарської діяльності, ускладнювали кредитні відносини сільськогосподарських виробників у всі часи.

При здійсненні реформ в аграрному секторі більшість наведених положень не враховувалась (або враховувалась не повною мірою), вважалося, що кожний суб'єкт господарювання має (і може) придбавати кредитні ресурси на кредитному ринку за ринковою ціною. Рівновага (цінова) мала досягатися через дотримання попиту та пропозиції.

У процесі практичної діяльності такий підхід виявився нежиттєздатним. Реальні відносини на кредитному ринку були набагато складнішими, ніж уявлялося, й така універсальна модель не спрацювала.

З'ясувалося, що абсолютна більшість сільськогосподарських виробників на таких умовах на кредитному ринку не змогли придбавати (залучати) кредитні ресурси навіть теоретично. Саме на це у свій час звертав увагу Д. Рикардо, коли стверджував, що **норма проценти регулюється не обліковим % Англійського банку**, а нормою прибутку, яку можна одержати при витраті капіталу і яка зовсім не залежить від кількості або вартості грошей. Якщо банк стягував **менший %**, ніж його ринкова норма, то немає меж тієї суми, яку він би таким чином міг позичити, але якщо цей % вищий від ринкової норми, то тільки марнотрати згодилися б брати позичку.¹

У практичному плані так і сталося, як передбачав учений. Кредитні ставки для сільськогосподарських виробників зразу ж стали непідйомними, оскільки їхній рівень значно перевищував рентабельність (табл.1). Щоправда, вони поступово знижувались, але не настільки, щоб стати нижчими за рентабельність (табл.1).

1. Вартість банківських кредитів для сільськогосподарських підприємств України

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Середньозважені процентні ставки за кредит, %	56,0	33,0	26,0	20,0	18,0	17,0	16,0	18,0	24,0	27,0	25,0	25,0
За умови компенсації частки відсоткових ставок, %	38,0	9,0	15,8	7,7	7,9	7,4	8,1	8,5	12,0	15,4	15,5	19,0
Рівень рентабельності (збитковості) сільськогосподарського виробництва, %	-1,0	2,7	2,2	1,1	8,1	6,8	2,8	15,6	13,1	13,4	20,7	24,0

Джерело: Власні дослідження.

Через такі дії на кредитному ринку стосовно аграрного сектору створилася кризова ситуація, яка негативно вплинула як на сільське господарство – надходження кредитів в аграрний сектор практично припинилося, так і на банки – вони втрачали потенційно кредитосімний сегмент економіки.

Вихід було знайдено через здешевлення кредитів частковою компенсацією процентних ставок за рахунок бюджетних коштів. Практично ця ідея була реалізована постановою Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 року № 398 «Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт». Цим документом було розпочато новий етап формування системи кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Відповідно до цієї постанови у Держбюджеті України з'явилася цільова програма «Часткова компенсація ставки за кредитами комерційних банків», що надається сільськогосподарським виробникам для проведення польових робіт, якою передбачалися послідовність і механізми реалізації даної програми.

Зокрема, спочатку віддавалися переваги сільськогосподарським виробникам, які укладають договори пільгового кредитування з найменшою відсотковою платою за кредит, що не мали *заборгованості* з виплати заробітної плати, Пенсійному фонду, кредити залучали на термін до 6 міс. і страхували врожай сільгоспкультур. Для інших

¹ Рикардо Д. Соч. Т.1/ Д. Рикардо. – М. Госполитиздат, 1995. – С. 298.

підприємств кредити надавалися тільки на закупівлю сільськогосподарської продукції безпосередньо у її виробників.

Пізніше була врахована потреба аграрних підприємств у довгострокових кредитах за програмою фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових (до 3-х років) кредитів [3]. У подальшому компенсації надавалися на конкурсній основі підприємствам АПК, які залучили кредити, за умови, що ставка по кредитах банків не перевищувала 21 % по короткострокових кредитах, 20 – довгострокових і 27 % – по кредитах кредитних союзів у національній валюті. Якщо ж ставки кредитування були вищими, компенсація не надавалася. Необхідність введення даного обмеження зумовлювалася негативною практикою укладання банками додаткових угод за надання консультаційних послуг, комерційних й інших, що, в свою чергу, призводило до дорожчання пільгових кредитів.

У подальшому за ініціативою Міністерства аграрної політики та продовольства України було змінено механізм надання компенсацій кредитних ставок по кредитах банків для сільськогосподарських підприємств. Відповідно до проекту постанови Кабінету Міністрів «Про внесення змін у порядок використання засобів» у держбюджеті на здійснення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення коротко- і середньострокових кредитів, Міністерство здійснює компенсацію частини сплаченої процентної ставки підприємствам АПК по залучених ними в банках коротко- і

середньострокових кредитах, а також короткострокових кредитах, залучених у кредитних союзах. Тобто, відшкодування відсоткової ставки надавалося не комерційним банкам, а підприємствам – позичальникам.

Таку компенсацію одержували на конкурсній основі підприємства АПК на обсяги використаних ними протягом року кредитних ресурсів. Порядком використання коштів у наступному році встановлювалася нова верхня гранична межа відсоткової ставки банків, при якій поширювався механізм здешевлення відсоткової ставки по залучених кредитах не вище **18%** річних у національній валюті, **23%** річних для кредитів, наданих кредитними союзами у національній валюті, та **12%** річних в іноземній валюті, а по середньострокових кредитах вона не повинна була перевищувати **17%** річних у національній та **11%** річних в іноземній валюті. Крім того, постановою передбачалося зняття обмеження на купівлю сільськогосподарської техніки виключно «вітчизняного виробництва», що дало можливість сільськогосподарському виробнику права вибору на закупівлю сільськогосподарської техніки.

Завдяки таким підходам: *по-перше*, суттєво поліпшилася динаміка кредитних надходжень в аграрний сектор – у 2010 році порівняно з 2000-м розмір кредитних вкладень збільшився майже у 6 разів;

по-друге, стабілізувався відносний рівень залучення пільгових кредитів, їхня частка у загальному обсязі за період дії механізму бюджетної підтримки становила в окремі роки 80% (табл. 2);

2. Кредитування сільськогосподарських підприємств АПК України

Показник	Рік											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Залучено кредитів, млрд грн	2Д	5,9	2,7	4,6	9,0	10,4	12,8	14,6	20,1	6,8	10,1	12,5
у т.ч. пільгових	0,8	2,8	2,2	3,2	3,6	7,6	7,0	7,8	15,1	2,6	6,2	6,5
Частка пільгових кредитів, %	38,1	47,5	81,5	69,6	40,0	73,1	54,7	53,4	75,1	38,2	61,4	52,0

Джерело: Власні дослідження.

по-третє, вдалося достатньо ефективно використати виділені бюджетні кошти – в середньому на 1 грн компенсації процентних ставок було залучено до 20 грн пільгових кредитів. Це доводило про ефективність дії урядової програми щодо вирішення складно-

го питання забезпечення агропромислового виробництва кредитними ресурсами.

Але, незважаючи на загальну позитивну оцінку результатів дії запровадженого механізму залучення кредитів в аграрний сектор, у процесі його практичного функціонування

почали проявлятися певні недоліки, а в подальшому й суттєві протиріччя.

Так, виявився складним механізм розподілу бюджетної дотації для здешевлення кредитів, у наслідок чого складалася занадто велика диференціація у кредитному забезпеченні в регіональному розрізі. Якщо, наприклад, із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у 2010 році підприємствам Київської області надійшло 101 грн пільгових кредитів, Вінницької – 81, Черкаської – 141 грн, то Миколаївської області одержали – відповідно тільки 42 грн, Житомирської – 48, Кіровоградської – 47 грн пільгових кредитів.

Спостерігалася значна нерівномірність державної кредитної підтримки також серед підприємств. Так, у 2008-2009 роках більше 70% їх не мали кредитної підтримки, 20% – одержали лише 3% від загальної суми підтримки, а 6% підприємств – 74% суми кредитної підтримки.

Мало місце при пільговому кредитуванні залучення кредитних ресурсів під надзвичайно високі процентні ставки, окремі банки надавали, а сільськогосподарські підприємства брали кредити навіть під 72 % річних при обліковій ставці Національного банку України – 15%.

Особливо ненадійним механізм здешевлення кредитів виявився в умовах фінансової кризи. У 2009 році розмір надходження кредитів в аграрний сектор скоротився більше, ніж у 2 рази, й пільгові кредити сконцентрувалися у 40 суб'єктах господарювання.

Отже, виявився нестабільним характер бюджетного фінансування здешевлення кредитів для сільського господарства. По роках розміри бюджетного фінансування за цією програмою мали значні коливання. Якщо у перші роки (2000 – 2001) відбувалося збільшення бюджетного фінансування за програмою, то в наступному 2002 році, навпаки, мало місце зменшення виділення коштів. Проте в 2003 році спостерігається різке зростання бюджетного фінансування по даній статті, причому не тільки порівняно з минулим роком, а також з передбаченими в держбюджеті коштами: у першому випадку в 2,7 рази, у другому – 2,2 рази. Таке хаотичне коливання по роках планових розмірів коштів для під-

тримки кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників підтверджує раніше зроблений висновок.

Мав місце також низький рівень освоєння передбачених Держбюджетом України коштів для здешевлення кредитів сільськогосподарським підприємствам. Так, хоча в середньому за п'ять років (2000–2004) фактично по даній бюджетній статті й було профінансовано 95,4 %, в окремі роки цей показник був значно нижчим і становив лише 28,5 %.

Зрозуміло, що рівень фінансування передбачених у держбюджеті видатків залежить від виконання дохідної його частини й такий фактор тут присутній. Але значні відхилення, на наш погляд, показують недостатню обґрунтованість розмірів передбачених у бюджеті коштів по цій статті, їхню нереальність в окремі роки.

Щоб уникнути даної ситуації, тобто забезпечити об'єктивніше прогнозування потреби в коштах, необхідно *мати певні критерії та показники, за допомогою яких можна було б визначати на макrorівні квоту в фінансових ресурсах* для здешевлення короткострокових кредитів. За таких умов, на нашу думку, насамперед необхідно об'єктивне визначення загальної потреби в кредитних ресурсах.

Існують різні підходи щодо такого визначення. Але найкраще для цієї мети підходять показники виробничих витрат. Щоправда, трапляються пропозиції здійснення таких розрахунків залежно від сільськогосподарських угідь, але, вважаємо, точніше потребу в короткострокових кредитах відображає рівень виробничих витрат, оскільки саме вони є об'єктом кредитування, а отже, від їх рівня, зміни залежатиме й рівень необхідних кредитних ресурсів.

Прогнозний рівень виробничих витрат можна визначати різними способами, в тому числі нормативним. Але для даного випадку (макроекономічних розрахунків) доцільно це здійснювати на базі фактичних даних за ряд минулих років. Враховуючи природно нестабільний характер сільськогосподарського виробництва слід використовувати фактичні дані за минулі 3-5 років.

Виходячи із частки кредитів у виробничих витратах, встановлюється загальна по-

треба у кредитних ресурсах. При цьому, для точнішого визначення потреби в кредитах із виробничих витрат доцільно виключати амортизаційні відрахування, оскільки вони за своєю природою не потребують кредитного забезпечення.

Порядок використання передбачених у Державному бюджеті України коштів для здешевлення кредитів, що надаються комерційними банками сільськогосподарським підприємствам, затверджується Кабінетом Міністрів. Цим документом регулюють такі основні позиції: умови одержання компенсації для здешевлення кредитів; обмеження процентних ставок, під які можуть надаватися пільгові кредити; об'єкти пільгового кредитування; порядок і терміни документального оформлення руху пільгових кредитів; звітність.

Порядок використання коштів для пільгового кредитування не є стабільним, кожного року він змінюється. Це стосується обмеження розміру відсоткової ставки за кредити, деталізації об'єктів пільгового кредитування, відсутності заборгованості перед державним та місцевими бюджетами, документального оформлення кредитного процесу й звітності.

Однак окремі «нововведення», на наш погляд, не мали достатнього обґрунтування. Насамперед, це стосувалося розподілу (доведення лімітів) коштів, які передбачаються для компенсації. Як критерій такого розподілу рекомендується середній обсяг виробництва валової продукції сільського господарства за попередні п'ять років.

Як уже зазначалося, потреба в кредитах визначається розміром виробничих витрат. Звичайно, певна залежність між виробництвом валової продукції та витратами існує, але щодо кредитування вона опосередкована. Тому, вважаємо, не слід було вводити такий показник, як обмежувальний для доступу до пільгових кредитів сільськогосподарським підприємствам, оскільки за таких умов можуть не одержувати кредити саме ті суб'єкти господарювання, які більше інших цього потребують. Уявляється, що таке обмеження не має сенсу, тому що в подальшому детально виписані об'єкти кредитування: закупівля пально-мастильних мате-

ріалів, матеріальних добрив, засобів захисту, насіння, ветеринарних препаратів, запасних частин тощо.

Можна констатувати, що проблема кредитування сільськогосподарських виробників останніми роками розв'язувалася значною мірою завдяки адміністративним методам. І певний час такий підхід давав позитивні результати, кредитне забезпечення сільськогосподарських виробників поліпшувалося. Але відчувалося, що такий підхід себе вичерпував. Однак припиняти повністю дію цієї програми окремі фахівці вважали недоцільним.

Не відкидаючи ринкових принципів кредитування і необхідності бюджетної підтримки здешевлення кредитів вони визнавали, що на даному етапі необхідний поступовий перехід сільськогосподарських підприємств від кредитування як разових розрізнених заходів до кредитного забезпечення галузі. Говорячи про кредитне забезпечення, мається на увазі цілісна система взаємозв'язаних елементів, яка передбачає надходження кредитних ресурсів суб'єктам господарювання на ринкових підходах з урахуванням об'єктивних особливостей галузі.

Така система кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників у нинішніх умовах, на нашу думку, повинна включати такі основні складові (блоки):

- а) кредитну інфраструктуру, орієнтовану на обслуговування аграрної економіки;
- б) механізми кредитних відносин із комерційними банками;
- в) механізми позабанкового кредитування;

Говорячи про кредитну інфраструктуру мається на увазі комплекс кредитних установ із різною організаційною структурою, об'єднаних спільною метою кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників. На даному етапі розвитку економіки АПК до складу такої структури з різним ступенем інтеграції, повинні увійти: *Аграрний банк, Спеціальний кредитний фонд; Кооперативні банки; Кредитні спілки; Комерційні банки*. Умовно таку систему можна назвати "Агрокредит". Основою її створення, а також і подальшого функціонування, має бути **Аграрний банк**. Цей момент видається важливим (принциповим), тому що при ін-

шому компонуванні системи, без аграрного банку, інфраструктура як єдина функціонувати не буде.

Отже, Аграрний банк, з одного боку, повинен стати центром, через який Уряд може проводити державну фінансово-кредитну політику в аграрному секторі економіки, з іншого – фінансовим центром галузі, в якому здійснюється акумуляція всіх фінансових ресурсів галузі, незалежно від джерел їх формування. Він міг би здійснювати координацію й супровід кредитних і фінансових потоків, що спрямовуються в агропромисловий комплекс, сприяти формуванню ринку земель сільськогосподарського призначення, брати участь у фінансуванні цільових програм, залучати інвестиційні ресурси в агропромисловий комплекс як вітчизняні, так й іноземні. Аналогічним шляхом, тобто створенням аграрних банків, йшли Бельгія, Данія, Німеччина, Нідерланди, Франція та інші країни [5].

Із постсоціалістичних країн певний інтерес для нас має досвід Росії, тому що там щодо кредитування аграрного сектору відбувалися процеси, подібні українським. Так, у кінці 1996 року держава відмовилася підтримати Агропромбанк і він через деякий час перестав існувати як аграрний банк, який спеціалізувався на роботі в аграрному секторі [3]. Оскільки ситуація з кредитним забезпеченням сільського господарства постійно погіршувалася й у 1999 році була критичною, постало питання про відродження Агропромбанку. Але це вже стало практично неможливим, тому було прийнято рішення про створення нового сільськогосподарського банку – "Россельхозбанк", який почав функціонувати, та до 2000 року передбачалося, що цей банк має стати провідником державної кредитної політики у сфері АПК [3].

Хоча Аграрний банк у системі кредитування (кредитної інфраструктури) і повинен займати провідне місце, але виконувати повною мірою функції кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників зможе тільки в поєднанні з іншими складовими системи кредитування, серед яких Спеціальний кредитний фонд у нинішніх умовах також займав би важливе місце.

Пояснюється це тим, що, як уже зазначалося, сільськогосподарське виробництво через об'єктивні причини (особливо нині) вимагає пільгових кредитів. Для цього необхідне надійне (стабільне) джерело здешевлення таких кредитів [6].

З цього приводу можливі два варіанти. Окремі економісти вважають, що такі кошти мають передбачатися в бюджеті цільовим спрямуванням. Даний варіант фінансової підтримки вважається ефективнішим і простішим.

Не відкидаючи в принципі такий напрям фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, вважаємо, що одного джерела для цього, тим більше бюджетного, недостатньо. *По-перше*, тому що бюджет не зможе, навіть у перспективі, коли настане стабілізація економіки, не кажучи про нинішній час, повною мірою забезпечити сільське господарство такими засобами; *по-друге*, через невизначеність такого фінансування в кожному наступному бюджеті. З огляду на це, на нашу думку, в системі кредитування сільськогосподарських виробників повинні передбачатися й інші, стабільніші джерела здешевлення кредитів.

Як показують дослідження, в умовах, що склалися, таким джерелом може бути Спеціальний кредитний фонд. Формувати його можна за рахунок: міжгалузевого перерозподілу коштів; надходжень від грошової приватизації об'єктів агропромислового комплексу; повернення заборгованості по раніше отриманих позиках із державного бюджету; асигнувань, передбачених у державному бюджеті; коштів ввільненого, вивільненого мита на сільськогосподарську продукцію; коштів, одержаних у порядку різноманітної допомоги; інших джерел.

Спеціальний кредитний фонд повинен мати цільовий характер і використовуватися, насамперед, для відшкодування різниці між комерційними й розрахунковими ставками плати за кредити, надані банками сільськогосподарським товаровиробникам, а також надання гарантій для залучення кредитів комерційних банків та інвесторів, короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників, кредитування сучасних технологій, здійс-

нення реконструкції підприємств АПК, розвитку лізингової діяльності й т.п. Слід зазначити, що ідея створення стабільного джерела здешевлення кредитів для кредитування сільськогосподарських товаровиробників не є новою, вона знайшла практичне втілення у багатьох країнах.

У 1997 році Спеціальний фонд пільгового кредитування був створений в Росії [3]. Завдяки такому фонду аграрний сектор економіки одержав реальну можливість кредитування сільськогосподарських товаровиробників, користуючись послугами комерційних банків. У принципі позитивно оцінюючи такий підхід до кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, досконалість механізму кредитування (компенсація різниці процентних ставок по кредитах комерційним банкам) в окремих економістів викликає сумнів [3].

Вважається, що ефективність кредитування може бути істотно підвищена при використанні коштів фонду через Аграрний банк. Очевидно, що така позиція також вплинула на прийняття рішення про створення "Россельхозбанка" [6].

В Україні Фонд кредитної підтримки не створений до цього часу. Хоча мова про необхідність (і доцільність) такого заходу ведеться давно. Як уже зазначалося, перевагу одержав інший погляд – компенсація відсоткових ставок через бюджет. Вважаємо, про що вже згадувалося, що в даному випадку один підхід не виключає інший і бюджетні кошти, виділені на ці цілі, також повинні концентруватися в Аграрному банку.

Важливою складовою системи кредитного забезпечення аграрного сектору АПК має стати кредитна кооперація. Незважаючи, однак, на важливість такої форми кредитних відносин саме для сільськогосподарського виробництва в Україні, кредитна кооперація не набула належного розвитку. Хоча досвід функціонування кредитних спілок в інших країнах, у нас, де вони створені, доводить про наявність значних потенційних можливостей кредитного обслуговування в цій формі кредитних відносин [7].

На початковому етапі створення кооперативних банків доцільна державна підтримка, в тому числі й за рахунок часткового змен-

шення фінансування здешевлення кредитів, які нині надаються банками для підприємств АПК.

Важливим фактором, який також негативно впливає на формування та подальше функціонування кредитної кооперації, на думку окремих фахівців є недостатній зв'язок кредитних спілок із банківськими структурами. Так, голова правління "Ажіо" вважає, що Національний банк України практично не працює з кредитними спілками, не сприяє створенню для них нормативної бази.

Ми поділяємо ідею участі банків у "житті" кредитних спілок, але вважаємо, що покладати цю функцію на Національний банк України нереально. Для кредитних спілок аграрного напрямку, на наш погляд, цю функцію на себе має взяти Аграрний банк. *По-перше*, тому, що він функціонально ближче до кредитних спілок, *по-друге*, вони мають "споріднену" технологію кредитування і, *по-третє*, фахівці Аграрного банку краще, ніж інші банківські структури, володіють "технологією" сільськогосподарського бізнесу.

Що такий підхід можливий, показує практика кредитної кооперації в Китаї, де кредитний кооперативний рух розпочався в 1923 році й де сільськогосподарські кредитні кооперативи розглядаються в єдності з Сільськогосподарським банком, а сільськогосподарська кредитна кооперація вважається важливою складовою банківської кредитної системи країни [9].

Вітчизняні фахівці, а також досвід окремих країн доводять про те, що кредитна кооперація є важливою складовою кредитної системи та що без єдності й взаємодії цих елементів системи нормально функціонувати не зможуть ні кредитні спілки, ні Аграрний банк, ні кредитна система аграрного сектору АПК в цілому.

Отже, кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників повинне формуватися на ринкових принципах, але з елементами державного регулювання, як цілісна система кредитування агропромислового виробництва, яка має передбачати:

банківське кредитування введення механізмів стимулювання надання кредитів комерційними банками та іншими фінансовими структурами сільськогосподарським під-

приємствам і введення диференційованих процентних ставок по кредитах із використанням можливостей бюджету;

позабанківське кредитування – розширення кредитування, стимулювання розвитку реалізації сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами, введення тендерної форми обслуговування бюджетних кредитів, розробка механізмів мікрокредитування;

запровадження іпотечного кредитування під заставу землі з реально діючим механізмом її вилучення у разі неповернення кредитів;

кредитну інфраструктуру – формування Аграрного банку й фінансово-промислових груп за участю комерційних банків, створення умов для формування та функціонування гарантійних фінансово-кредитних установ;

створення кредитних кооперативів і кооперативних банків, а також розвиток кредитних спілок на селі;

механізми гарантування повернення кредитів – організацію державної реєстрації нерухомості, розвиток оціночної та страхової діяльності, застава майна і, особливо, земельних ділянок, страхування фінансових ризиків, комерційних тощо;

інформаційне забезпечення – створення інформаційної бази кредитних послуг розвитком аграрного фінансового консалтингу розробки інформаційних технологій для агропромислового комплексу з обслуговування капіталів і т.д., тільки за таких умов досягатиметься надійне кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки. 1. Діючий порядок кредитування сільськогосподарських виробників не адаптований достатньою мірою до ринкових умов господарювання у сільському господарстві. У результаті виникли проблеми з кредитним забезпеченням сільгоспвиробників. Насамперед, це: недостатність кредитних ресурсів; дороговизна кредитів; нерозвиненість та недосконалість системи кредитування (по суті один вид кредиту – банківський); невідпрацьоване комерційне кредитування; занадто жорсткі умови і бюрократизм оформлення кредитів; відсутність головного органу, який би займався пробле-

мами кредитування, здійснював не тільки кредитування, а й широкий набір фінансових послуг; слабкий зв'язок (ситуативний) банків із суб'єктами кредитування, недостатня загальна заінтересованість у кінцевих результатах.

2. Ці недоліки механізмом пільгового кредитування сільськогосподарських виробників подолати повною мірою не вдалося. Досягнуто тільки несуттєве здешевлення кредитів для аграрного сектору, але вони як і раніше є дорожчими порівняно з економікою в цілому при складному механізмі розподілу дотацій.

3. У зв'язку з цим основною вимогою до кредитної системи залишається забезпечення об'єктивної вартості кредиту, яка б відповідала реальним умовам сільськогосподарського виробництва.

4. Для сільськогосподарського виробництва принципове значення мають **терміни надходження кредитів**, тому що тут важливе не тільки надходження кредитних ресурсів у певних обсягах, а й встановлені строки.

5. Доведено, що хоч механізм кредитної підтримки сільськогосподарських виробників і зберігатиметься певний час, але в перспективі він має відійти. На перше місце повинна бути поставлена система кредитного забезпечення галузі, основною складовою якої має бути **Аграрний банк**.

6. Державний аграрний банк повинен стати інститутом проведення фінансово-кредитної політики в аграрному секторі економіки, центром зосередження всіх фінансових ресурсів галузі та здійснювати координацію фінансових (грошових) потоків.

7. Аграрний банк міг би здійснювати:

забезпечення централізованого цільового використання бюджетних коштів, призначених для фінансування сільськогосподарського виробництва;

надання консалтингових послуг сільськогосподарським підприємствам, складання бізнес-планів і бізнес – проектів, проведення маркетингових досліджень, здійснення лізингових і факторингових операцій для сільськогосподарських виробників, страхування майна, життя і фінансових ризиків у сільській місцевості.

Список використаних джерел

1. Кредитне обслуговування АПК (концепція) / В.М. Алексійчук. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 92 с.
2. Алексійчук В.М. Напрями реформування системи кредитного забезпечення в АПК / В.М. Алексійчук // Економіка АПК. – 1998. – № 1. – С.40-45.
3. Амбросов В.Я. Формування кредитного ринку в системі агробізнесу США / В.Я. Амбросов, А.М. Онєгіна // Економіка АПК. – 2001. – № 2. – С. 115-116.
4. Гришова І.Ю. Особливості кредитних відносин молокопереробних підприємств / І.Ю. Гришова: – К.: Наук. вісн. НАУ. – 2001. – Вип. 44.
5. Гудзь О.Є. Забезпечення сільськогосподарських підприємств кредитними ресурсами / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2003. – №1. – С.86-90.
6. Гудзь О.Є. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земель сільськогосподарського призначення / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2007. – №1. – С. 84-89.
7. Дем'яненко М.Я. Фінанси в період формування ринкових відносин / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2002. – №2. – С. 53-58.
8. Дем'яненко М.Я. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників в період формування ринкових відносин / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С.41-43
9. Олійник Д.С. Фінансова підтримка сільськогосподарського виробництва у зарубіжних країнах / Д.С. Олійник // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С.72-79.
10. Пиріг Г.І. Особливості розвитку кредитних відносин у сільському господарстві / Г.І. Пиріг // Агроінком. – 2002. – № 4. – С.73-75.
11. Рикардо Д. Соч.Т-1. – М.: Госкомиздат, 1998. – 584 с.
12. Мулік Т.О. Досвід становлення та розвитку системи кредитної кооперації в США / Мулік Т.О. // 36. наук. праць Вінницького держ. аграр. ун-ту. – Вінниця, 2001.
13. Порте Дж. Кредитная система в сельском хозяйстве Нидерландов / Дж. Порте // Экономика, управление. – 1996. – № 3.
14. Стецюк П.А. Теоретичні основи бюджетного планування сільськогосподарських підприємств / П.А. Стецюк // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С.109-113.
15. Черный Р.Н. Кредитный сельскохозяйственный рынок России / Р.Н. Черный // АПК: экономика управление. – 1999. – № 10.
16. Цыганов Ю. Сельскохозяйственная кооперация в КНР / Ю. Цыганов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1999. – № 5.
17. Серова Н.А. та ін. Кредитування сільського господарства в Росії, стан і перспективи // Питання економіки. – 1996. – № 8.
18. Слав'юк Р.А. Кооперативні кредитні установи у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного бізнесу / Р.В. Слав'юк // Фінанси України. – 2000. – № 2.
19. Trade policy Review of Australia; АПК-інформ від 19.04.2004.
20. Cereals: executive brief. СТА: Technical Centre for Agricultural and Rural Cooperation ACP – EU, 2005.
21. Stam j, Koenig S, Milko ve D., Pyan j. Farm finances famain nealthы//Agro Outiok. – 2000, № 271. – р. 14-16.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2014 р.

* * *

Новини АПК

Оперативна інформація Мінагрополітики України: ситуація на ринку зерна

Стан експорту зерна на 03.11.2014 р.

Фактичні обсяги експорту становлять 12 162 тис. т, з яких: пшениці – 6695 тис. т; кукурудзи – 2054 тис. т; ячменю – 3274 тис. т та інших зернових – 139 тис. т.

Завантажено на кораблі – 303 тис. т.

Таким чином, обсяги експортованих та підготовлених до експорту зернових становлять 12 465 тис. т (пшениці – 6816 тис. т, ячменю – 3274, кукурудзи – 2236 тис. т).

Цінова ситуація на внутрішньому ринку зерна

Ціни попиту на зернові у даний час коливаються залежно від регіону: на пшеницю 3-го класу – від 2250 до 2670 грн/т, на фуражну пшеницю 6-го класу – від 1850 до 2350 грн за 1 т.

Ціни на продовольчу та фуражну пшеницю становлять: на пшеницю 3 класу – 2413 грн/т, на фуражну – 1985 грн/т.

Середні ціни на ячмінь склалися на рівні 2109 грн/т, на кукурудзу – 1727 грн/т.

Прес-служба Мінагрополітики України